

Immanuel Kant, *O pedagogiji*, preveo Božo Dujmović (Zagreb: Naklada Breza, 2024), 109 pp.

U svibnju 2024. godine, u osvit obilježavanja 300. godine od rođenja i 220. godine od smrti Immanuela Kanta, domaća akademska zajednica i šire zainteresirano čitateljstvo postali su bogatiji za još jedan prijevod velikoga königsberškog filozofa. Riječ je, naime, o prvom cjelovitom hrvatskom prijevodu Kantova spisa *O pedagogiji*, koji je – s potpisom gospodina Bože Dujmovića – sastavljen prema izvorniku *Über Pädagogik*, prvotno objavljenom kao zasebni spis (Friedrich Nicolovius, Königsberg 1803.), a potom i kao integralni dio djela *Kants Werke* (Akademie Textausgabe, sv. IX, pp. 437–499, Walter de Gruyter & Co., Berlin 1968.).

Pritom posebno valja istaknuti da je spis *O pedagogiji* izvorno objavljen 1803. godine, samo godinu dana prije Kantove smrti, kao zbir njegovih predavanja i bilješki o filozofiji odgoja koja je držao u »akademske godinama 1776./77., 1780., 1883./84. i 1886./87. na Sveučilištu u Königsbergu« (p. 95). Činjenica je to koja »govori da su zamisli koje je u njima formulirao nastale uglavnom prije triju najvažnijih djela njegova kritičkog razdoblja filozofiranja« (str. 95), kao i to da njihovo objavljivanje ponajviše dugujemo njegovu studentu Friedrichu Theodoru Rinku, priređivaču i uredniku izdanja.

U izdanju Naklade Breza prvi hrvatski prijevod ovoga spisa sastoji se od sljedećih poglavlja: (a) »Urednički predgovor« (pp. 11–12), (b) »Uvod« (pp. 13–31), (c) »Razradba« (pp. 33–93) i (d) »Pogovor Kantovoj filozofiji odgoja (Goran Sunajko)« (pp. 95–109). Bilješke i predavanja o pedagogiji, sakupljene i dosljedno izložene u ovome spisu, svoje postojanje duguju jednoj neuobičajenoj okolnosti. Naime, kao što Rink u »Uredničkom predgovoru« piše:

»Prema jednom starijem propisu, ranije je pedagogiju na Sveučilištu u Königsbergu studentima uvijek morao predavati profesor filozofije, i to svaki puta drugi.« (p. 11)

Potonja dužnost u više je navrata pripala i Kantu, koji je svoja predavanja velikim dijelom temeljio na tada propisanom *Udžbeniku o umijeću odgoja* (njem. *Lehrbuch der Erziehungskunst*, 1780.) Friedricha Samuela Bocka, ali kojega se »nije precizno držao ni tijekom istraživanja ni u načelima« (p. 11).

Naime, kako saznajemo već iz uvodnoga dijela spisa, čovjek je za Kanta »jedino stvorenje koje se mora odgajati«, dok pritom odgoj u svojoj biti podrazumijeva: (a) *održavanje* (tj. *hranu i njegu*), (b) *disciplinu* (tj. *stegu*), (c)

obrazovanje i (d) poduku. Prema tome, čovjek je *dojenče, dijete i učenik* – u punom smislu tih riječi (p. 13). Tako se odgoj, ovdje shvaćen kroz svoja četiriju međusobno povezana oblika, pokazuje od iznimnog značaja pri konstituiranju razlike između čovjeka i životinje, između kultiviranog i divljeg čovjeka. Kao što Kant ističe:

»Disciplina ili stega pretvaraju životinjsko carstvo u čovječanstvo. Životinja je pak sve zahvaljujući svom instinktu; jedan tuđi um se već u svemu pobrinuo za nju. No čovjeku je potreban vlastiti um. On nema instinkte te sam mora isplanirati svoje ponašanje. Ali budući da to nije u stanju učiniti odmah, nego na svijet dolazi sirov, to umjesto njega moraju učiniti drugi.« (pp. 13–14)

U tom bi smislu, naglasit će Kant, cjelokupni ljudski rod sâm od sebe – svojim vlastitim trudom – trebao iznjedrati »cjelokupnu prirodnu predispoziciju čovječnosti« (p. 14), kako bi se čovjek već u ranim godinama naviknuo na »podvrgavanje propisima uma« (p. 15). Odgoj se tako pokazuje kao bitan faktor »discipliniranja čovjeka«:

»Disciplina priječi da čovjek svojim životinjskim nagonima odstupi od svojega određenja, od čovječnosti. Ona ga primjerice mora ograničiti da se ne bi divlje i nepromišljeno izvrnuo opasnosti. Stega je dakle samo negativna, naime radnja kojom se čovjeku uskraćuje divljaštvo, dok je poduka, nasuprot tome, pozitivni dio odgoja.« (p. 14)

S druge strane, divljaštvo se pokazuje kao dijametralno suprotno »disciplini uma«:

»Divljaštvo je neovisno o zakonima. Disciplina podvrgava čovjeka zakonima čovječnosti i to se u njemu začinje tako da kroz nju osjeća da ga zakoni prisiljavaju na nešto. Ali to se mora dogoditi rano. Tako primjerice u početku ne šaljete djecu u školu s namjerom da u njoj nešto nauče, nego da se naviknu mirno sjediti i ispravno promatrati ono što im je propisano, kako u budućnosti ne bi navrat-nanos radili ono što im se prohtije.« (p. 14)

Razmatrajući odnos između discipline i slobode, životinjskog instinkta i uljudnosti, sirovosti i učenosti, Kant smatra da odgoj nužno podrazumijeva i stanoviti otpor s obzirom na to da čovjek po prirodi ima veliku sklonost prema slobodi (p. 14). Međutim, budući da čovjek može postati čovjekom samo kroz odgoj, pravi odgajatelj nužno treba težiti kultiviranju i discipliniranju te pritom ne smije nikako ispustiti iz vida i to da je propuštanje discipliniranja »veće zlo od propuštanja kultiviranja jer se ovo potonje još uvijek može nadoknaditi« (p. 17). Stoga, bez obzira na određene prepreke i stanoviti otvor u provedbi, Kant će ustvrditi:

»Nacrt teorije odgoja prekrasan je ideal i ne škodi ako ga nismo u stanju odmah realizirati. Samo ne mora se ideja odmah smatrati himeričnom i diskreditirati se kao lijep san, makar se pojave i prepreke pri njezinoj provedbi.« (p. 17)

Potonje dovodi Kanta do formuliranja definicije odgoja u kojoj se ogleda i sama bit njegovih predavanja:

»Odgoj je umijeće čija se provedba mora usavršavati kroz mnoge generacije. Svaki naraštaj, opskrbljen znanjem prethodnoga, može sve više uzdizati odgoj do stanja u kojemu se sve ljudske prirodne predispozicije razvijaju proporcionalno i svrhovito te tako cijeli ljudski rod dovesti do njegova određenja. Providnost je htjela da čovjek iz samoga sebe treba iznjedrili dobrotu, i ona takoreći govori čovjeku: 'Idi u svijet!' – tako se recimo Stvoritelj mogao obratiti čovjeku! – 'Dala sam ti sve predispozicije za dobro. Na tebi je da ih razviješ, pa tvoja vlastita sreća i nesreća ovise o tebi samom.'« (p. 19)

S obzirom na prethodno rečeno, ustvrdit će Kant, odgoj može biti *mehanički* ili *planski*, pri čemu prvi podrazumijeva »mnogo pogrešaka i manjkavosti« jer nije utemeljen ni na kakvu planu (p. 21), dok potonji podrazumijeva određeni način da ljudska narav »postigne svoje određenje« (p. 21). Kant pritom jasno naznačuje:

»Princip umijeća odgoja koje bi posebno ljudi koji planiraju odgajanje trebali imati na umu jest taj da se djeca ne bi trebala odgajati za sadašnje nego za što je moguće bolje stanje ljudskog roda u budućnosti, to jest za ideju čovječanstva i primjereno njegovu cjelokupnom određenju. Taj je princip od velike važnosti. Roditelji općenito odgajaju svoju djecu samo tako da se uklope u današnji svijet, makar on bio i iskvaren. No vi biste ih trebali bolje odgajati kako bi se time u budućnosti stvorilo bolje stanje.« (p. 21)

Dakle, kada govori o pedagogiji ili nauku o odgajanju, Kant jasno razlikuje četiri stupnja ili faze odgoja: *discipliniranje* (kako bi se spriječilo da životinjsko naudi čovječnosti), *kultiviranje* (kako bi se stekle određene vještine i sposobnosti koje su dovoljne za bilo koju svrhu), *civiliziranje* (kako bi se stekli maniri, uljudnost i stanovita razboritost koje odgajanik može koristiti u svoje krajnje svrhe) i *moraliziranje* (kako bi se odgajanika osposobilo da bira samo dobre svrhe, tj. »svrhe svakog čovjeka«, p. 24).

Sukladno opisanim odgojnim ciljevima, odgoj također može biti *pozitivan* ili *negativan*, pri čemu prvi podrazumijeva samo sprječavanje pogrešaka, a potonji stanovitu poduku i vodstvo. Kant će tome opravdano dodati:

»Otuda nastaje razlika između informatora, koji je tek učitelj, i privatnog odgajatelja, koji je vođa. Prvi odgaja samo za školu, drugi za život.« (p. 28)

Nadalje, Kant će na tome tragu razlikovati *privatni* i *javni* odgoj, pri čemu se njihova neupitna važnost i bitna razlika ponajviše naziru u sljedećem:

»Potonji se odnosi samo na informaciju, i on uvijek može ostati javni. Provođenje propisa prepušteno je prvome. Potpuni javni odgoj je onaj koji kombinira oboje, i poduku i moralno obrazovanje. Njegova je svrha promicanje kvalitetnoga privatnog odgoja.« (p. 28)

Pritom je zanimljivo primijetiti da Kant daje prednost javnom odgoju jer privatni, odnosno kućni odgoj »ne samo da na vidjelo iznosi obiteljske pogreške nego ih i uvećava« (p. 29). U tom kontekstu, Kant izrazito pozitivno piše o tzv. »eksperimentalnim školama« i »odgojnim institutima«, dok je veliku nadu položio posebno u *Philanthropinum* Johanna Bernharda Basedowa, odgojni institut u Desauu koji je djelovao od 1774. do 1793. godine i koji je nastao na teorijskim zasadama filantropizma (prema stgrč. φιλανθρωπία, hrv. čovjekoljublje).

Kant će u nastavku svojega spisa, među ostalim, predstaviti podrobniju razradbu pedagogije ili nauka o odgoju. Tako će u kontekstu svoje filozofije odgoja detaljnije razmotriti *tjelesni* i *praktični* odgoj (pp. 34–74 i 75–93). Naime, kao što Kant ističe:

»Pedagogija ili nauk o odgoju je ili tjelesna ili praktična. Tjelesni odgoj je ono što je čovjeku zajedničko sa životinjama, odnosno hranom. Praktični ili moralni jest onaj kroz koji se čovjek treba obrazovati kako bi mogao živjeti kao slobodno djelujuće biće. (Tako se praktičnim zove sve što ima veze sa slobodom.) To je odgoj za osobnost, odgoj slobodno djelujućeg bića koje samo sebe održava i pripada društvu kao njegov član, ali ima unutarnju vrijednost za samoga sebe.« (p. 33)

Međutim, osim Kantove lucidne razradbe dvaju međusobno povezanih vrsta odgoja, u nastavku ovoga izdanja može se pronaći i hvalevrijedan tekst u formi pogovora. Riječ je, dakako, o tekstu Gorana Sunajka, profesora filozofije i predstojnika Katedre za estetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a koji je ujedno i potpisnik pogovora Kantovim trima *Kritikama* u nedavnim reizdanjima Naklade Jesenski i Turk. U »Pogovoru Kantovoj filozofiji odgoja«, jasno i precizno napisanom tekstu, Sunajko je ponudio povijesno-historijsku kontekstualizaciju i filozofijsko tumačenje Kantova spisa, posebno se osvrnuvši na Jean-Jacquesa Rousseaua i njegovo djelo *Émile*. Sunajko je tako primjerice na jednom mjestu, među ostalim, zapisao sljedeće riječi:

»Filozofija odgoja, odnosno pedagogija, kojoj se königsberški filozof ovdje posvetio, počiva na pretpostavkama njegova širega prosvjetiteljskog nauma prema kojem čovjek treba 'izaći iz samoskrivljene nepunoljetnosti', a ona nije uzrokovana nedostatkom uporabe razuma (*Kritika čistoga uma*), nego nespremnosti za djelovanje (*Kritika praktičkoga uma*). Usuditi se misliti (*Sapere aude!*) ne

zahtijeva mnogo više od odvažnosti za uporabom vlastitog uma, čije maksime, tj. zakoni, moraju proizlaziti iz pretpostavke autonomije kako bi svjedočile odluci slobodnog subjekta. Obrazovan (*gebildeter*) građanin nije samo učenik koji je upio već postojeće znanje (učenje), već onaj koji temeljem njega stvara vlastitu predodžbu (*Vorstellung*), odnosno sliku (*Bild*) svijeta u čijoj izgradnji aktivno sudjeluje.« (pp. 96–97)

Naposljetku treba kazati da spis *O pedagogiji*, koji nerijetko biva ne posve opravdano zanemaren s obzirom na »snagu, sustavnost i prodornost Kantovih temeljnih djela« (p. 109), predstavlja čvrste temelje Kantove filozofije odgoje, a sukladno tome i važno mjesto u cjelini njegova filozofskog mišljenja.

Jan Defrančeski

